

NSR válggaprográmma 2009–2013

VUONA SÁMIJ RIJKASIEBRE BIRRA

Vuona Sámi Rijkasiebrre (NSR) le sáme oajvveorganisasjávnná mij vájmmelisát dájmat kultuvrra-, sebrudak-, ja tjuovggidusbargov ietjas bájkálasj siebri baktu, ja Sámediggeválggaj oassálasstá. NSR tjoahkki sámijt divna guovlojs ja divna æládusájs ja berustiddjejuohkusijs barggij aktisasj buorren gájka sámijda. Vuododime rájes jagen 1968 le NSR læhkám máhttelisvuohtan gájka sámijda dahkat ietjas jienav gullut vuona ja rijkajgasskasasj sebrudagájn. NSR le læhkám guovdásj fábmom sáme sebrudakiellemav ja kultuvrav ásadimen ja ávdđánahttemin 40 jage alluj.

NSRn le læhkám njunnjusattja Sámedikken ásadime rájes gitta 2007 tjaktjaj. 2007-tjajtja hæhttuj NSR áhtsát lãhpádimev sámediggeráden. NSR le dálla njunnjusasj vuosstálasstejuogos Sámedikken.

Tjuovvuvasj presidenta Sámedikken le Vuona Sámi Rijkasiebrev ávdđastam:

- Ole Henrik Magga, Guovdageaidnu (1989–1997)
- Sven-Roald Nysnø, Divtasvuodna (1997–2005)
- Aili Keskitalo, Guovdageaidnu (2005–2007)

Sámediggeválggaj 2009 le NSR rijkatjãhkanibme 2008 vãlljim Aili Keskitalov presidãenntãájrasassãn.

NSR VISJÁVNNÁ LE: VIESSO JA RÁVAS SÁBME

NSR visjávnná le moattegerdak ja rávas sáme sebrudagá. Mij barggap oadtjot rabás ja sebrudahte ádãájggásasj sáme sebrudagá gãnnã roaddo ulmusjãrvos ja máhttelisvuohta persãvnnãlasj ávdđánahttemij ja vájmmelis oassálasstemij sebrudaktsieggimin dãttoduvvã. NSR sihtã ávdđánahttet árvot duola dagu avtããrvvusasjvuodav, dãssãdusãv, solidaritehtav ja ráfãlasj aktisasjvuodav álmugij gaskan. Mij sihtap bisodit ja ávdđánahttet dav moattegerdakvuodav kultuvralasj ávdđãnbuktemijs ja árvvovuojnojs majt mijã sebrudakiellem le. Danen le ájnãsin joarkket sáme guovlulasj aktisasj barggovuogij ávdđánahttet, duola dagu sjiehtadusãjt, værmãdagãjt ja æjvvalimsãjijt. Sihke árbbedãbãlasj ja ádãájggásasj árromdãbe, gehtjadum rijkajrasstididdje vuojnos vierttiji manen vãldeđuvvat.

Boahtteãjge ávdđánahttem nuorttaguovlojn arktalasj rijkajn buktã moadda hãsstalusã oajvãlattjãjda, institusjãvnnãjda ja siviyla sebrudahkãj nuorttan. Dãt la tjanãdum dãlkãdagã rievddãdusãjda, rijkãj suverenitehta ájggomusãjda ja militera-, økonomãlasj ja birãs- ja ressursã guoskãvasj sihkarvuohtãj, luonndoluohkkoj ávkãstallãmij ja transporttãj, mij guoskã rievtesvuodãjda ja sebrudakpolitihkãj. Danen le ájnãs ávdđánahttet diedoijt, máhtudagãjt ja máhtukvuodav álmugin dãkkãr hãsstalusãjt duostotjijt.

Boahtteãjge sáme kultuvra ja iellemvuoge vuodo le aj buorre birãs, resursãj ja kulturmuojtoj hãldãdime duogen. Mijã visjãvnnã le guottedahte birãspolitihkãjn barggat ja vájmmelis kultursuodjalimpolitihkãjn mij sihkarãstã boahtteãjggãsasj luonndo- ja kultuvrrãvuodov, ja vaj luonndoluohkkoj ávkãstallãm dagãduvvã dan lãhkãj vaj ij biejste iellemvuodov boahtte buolvãjs.

Sámijn sierra álmugin le iesjmierredibmáj rievtesvuoda. Dát buktá rievtesvuodajt ja vælggogisvuodajt tjuottjodittjat sámesebrudagá ávddánahttemav, dán vuolen aj ietjas luonndoluohkkoj badjel mierredit, mierredit ietjama økonomalasj ja sosiálasj ávddánahttemav ja rievtesvuoda ásadit ja ávddánahttet ietjasa sebrudakinstitusjávnajt. Sæmmi báttá le sáme viesáda ietjasa rijkajn gánná guhtik árru. Dát vaddá rievtesvuodajt ja vælggogisvuodajt ávddánahttemin oassálasstet ietjasa aktisasj sebrudagán aktan dáj iehtjádij. Duodden le sáme aktan iehtjádij duosstomin moadda aktisasj hásstalusájt sebrudakávddánahttemin. Dát buktá ienep tjalmostimev buorre aktisasjtjoavddusijda dárbojt majn li sáme álgoálmukrievtesvuodaj vuodon. Danen ájggu NSR barggat nav vaj lága ja ietjá dájma bisodittjat sáme rievtesvuodajt ja berustimijt, oattjotji stuoráp loabálasjvuodav stuorrasebrudagán.

Sáme árru giejvoj, ja de li sáme sijda – merragáttijn ja sisednamijn – ma li árbbedábálasj tjavelk sáme sebrudak-, kultuvrra- ja æládusielllem. NSR sihtá nannit sámebájkálasjsebrudagájt ma li árranin sáme árvojda ja iellemvuohkáj. Ienebu ja ienebu stádajda ja tjoahkkebájkijda árruji. Sæmmi ájnnsin le sidjij aj vaddet sáme iellemvuodov, kultuvralattjat, sosiálalattjat ja virgálatattjat. Rievdadum árromdábe bukti hásstalusájt ja dájht hásstalusájt duostotjijt le ájnnsin barggomáhttelisvuodajt nuorajda alla áhpadusájda ávddánahttet ja sierraláhkáj láhtjet sajev nissunbarggosajijda sáme guovlojn.

Miján le vuodulasj rievtesvuoda – ja iesjrádálasj ávdásvásstádusáv – ávddánahttet ja gaskostit máhtudagáv ietjama ja mijá birrusij birra. Mijá boarrásijn le sierralágásj sadje sáme máhtudakguodden, giellaguodden ja árvoj gaskostiddjen. Boares sáme li guovdásj resurssan ja aktijvuolta buolvaj gaskal le ájnnsin sáme sebrudaktsieggimin.

NSR barggá aktidit árbbedábálasj máhtudagáv diedalasj máhtudagájn sihkarasstem diehti sáme sebrudagáv ádåájggásasj sebrudahkan. Skávllå sáme sebrudagán le ájnas sadje gaskostit árvojt, máhtudagájt ja guottojt ja galggá vaddet állu buoremus álgov sjattatjijt vájmmelis oassálasste sáme sebrudagán. NSR barggá sáme skávllå galggá liehket alla kvalitehtajn gánná sáme máná ja nuora oadtju buoremus máhttelis hiebadum sáme áhpadusfálaldagáv. Sáme mánájn ja nuorajn galggi liehket máhttelisvuoda oadtjot ádåsmáhtedum ja ájggeguovddelis oahpponævojt. Mij barggap nav vaj gájkka sáme mánájn ja nuorajn galggá liehket ájnnejs rievtesvuoda sáme giela áhpadussaj ja áhpadussaj sáme giellaj.

Sáme giella le dajs ájnnsamos tjárgiis sáme sebrudagán. NSR barggá oattjotjijt giellalápptimav mij galggá sihkarasstet nav vaj gájkka sámijn le máhttelisvuodasáme giellasajijda, sáme dievnastusfálaldagá ja máhttelisvuoda ietjasa gielav adnet. Sáme giela galggi nanniduvvat ja joarkeduvvat ienep giellaguoddij baktu ja gå mij sihkarasstep sáme giela oabllovav. Dárbbø le ádå ulmmelasj giellapolitihkkaj álov lasedittjat sámij lågov gudi sámásti ja sáme gielav tjáll.

NSR barggá nav vaj sáme æládusá nanniduvvi vuodon barggosajijda ja árvvoháhkkuhibmen sáme ævtoj milta guoddelis rámmaj sissjelin. Ádåsmáhtte ja ij ádåsmáhtte luonndoluohkkojt Sámen li materiála vuodon sáme kultuvrraj. Gulástus, ællosujtto, ednambarggo, miehtteæládusá ja dájht tjoahkkeæládussan ma aj li nanos sáme kultuvrraguodde. NSR sihtá ájn nannit dájht vuodon sáme sebrudakiellemis. Sæmmi báttá le aj láhtjet nav vaj æládus- ja sebrudakávddánahttem gánná sáme ietja li vájmmelisá, ietjas sidodij ja dárbojt milta, máhtti iejvvit ja ávkkit dajt máhttelisvuodajt boahhteájge industrija ávkkim luonndoluohkkojs máhttá vaddet. Dáv dan láhkáj mij sihkarasstá mijá sebrudagá ájn iellet ja gå ij ádåsmáhtte

luonndoluohkko náhki. Dákkár luonndoluohkkoj ávkástallam galggá sáme sebrudagájda ávkken báhti ja nanniji bájkálasj, guovllo ja nasjonálasj økonomijav.

NSR mielas le aktijvuohta rájáj rastá mierredimen árbbedábij bissomav ja sáme moattelágásjvuodav bisodime. NSR mielas viertti látjeduvvat buorep máhttelisvuoda nannitjit aktisasj bargov rájáj rastá ássijn ma gulluji sáme gielajda, kultuvrraj ja sebrudahkaj. Mij barggat oattjotjit ienep rádjárasstididdje sáme organiserimav. Dát hættu liehket ierit ietján ájnnašamos ulmijs Nuorttarijkaj sámekonvensjávnašn.

Solidaritehta le guovdátjin NSR politihkan. NSR ájggu barggat ávdeditjtat rasistalásj guottoj vuosstálasstemav ja homofijlaj dáhkkidimev. NSR sihtá guottoj hárráj bargujn, diehtjuohkemijn ja máhtudaklápptima dájmaj baktu vuostedit sosiála, sjiervij gáktuj, etnikkalasj ja politihkalasj badjelgæhtjalimev. NSR mielas galggá nissunijn ja álmmájn dássásasj máhttelisvuoda liehket iellemin, áhpadusájn ja virggeválljimijn, ja sjiervij gáktuj galggi aj liehket sæmmi máhttelisvuoda sebrudakiellemav vájkkudit.

Rijkajgasskasasj solidaritehta le ájnas danen gá dát buktá nannimav divna álgoálm mugij ævtojt boahteájgen. Sáme álmmuk máhtá, guovdásj oajválattjajn siegen, buktet buorep iellemævtojt álgoálm mugijda ietjá guovlojn væráldin. NSR le nannusit barggamin rijkajgasskasasj álgoálm mugij aktisasj bargon danen gá vuojnnep ávkev oahppat ietjádij átsádallamijs, sihke gá le sáhka guovdásj oajválattjaj gáktuj ja rievtesvuodagatjálvisájn, valla aj stuoráp globála aktisasjhásstalusáj duola dagu hæjosvuohta, varresvuodagatjálvisá, áhpadusmáhttelisvuoda, dálkádakrievddama, ja nuoskodibme.

1. ÁHPADUS, DUTKAM JA DUODASTIBME

NSR ájggu barggat nav vaj áhpadusvuogádus válldá álgov sáme oahppe ja sáme sebrudagá dárbojs. Mijá ulmmen le nav vaj dát galggá vuojnnet ábbá sáme áhpadusvuogádusán. Sáme oahppijn le rievtesvuohta oadtjot áhpadusáv sáme tiemájn ja áhpadusáv sámegielaj. Gájkka oahppe galggi oadtjot áhpadusáv sámij dile birra. NSR barggá ábbálasj sáme áhpaduspolitihka baktu tjavggit aktisasj bargov rijkajrájáj rastá mij guosská pládnabarggaj ja oahpponævvoávdánahttemij. Sáme oahppe sierra dárboj hættuji sihkarasteduvvat hiebadum áhpadusfálaldagájt ja sierrapedagogalásj viehkev sáme árvoj vuodon.

Vuona Sámij Rijkasiebre mielas galggá skávlájn ja mánájgárdijn fysihkalásj birás ma dievddi pládnatjoahkkij gájbbádusájt. Gájkka sáme mánájn galggá liehket juoga sáme birra – vájku gánná sij árru. Sámevuoda tjalmostuhttema baktu árggabiejvvedilijn mánájgárdijn ja skávlájn, máhtá sámevuoha sjaddat luondulasj oasse aj dáj ietjá oahppij árggabiejves Vuonan.

Sáme oahppijn ja áhpadiddijn galggi liehket oahpponævo juohkka fágan juohkka jahkedášen áhpadusvuogádusán. Sihkarastem diehti juohkkahasj oadtju máhttelisvuodaj áhpadussaj, barggá NSR nav vaj galggá ratjáduvvat áhpadus diehto- ja guládallamteknologija baktu, gá dát ij máhte bájkálasj sáme áhpadiddijs dagáduvvat.

NSR sihtá systemahtalásj ratjástimev állessjattukáhpadusá hárráj sihke formálasj áhpadusvuogádusán ja sáme áhpaduslihtoj baktu. NSR ájggu barggat nav vaj sámegielak máhtudakbirrusav ávddánahteduvvá ja nannit sáme guoskavasj tiemáj dutkamav. NSR mielas galggá sáme dutkambirás ávddánahteduvvat vaj vájmmelis oassen

sebrudakávdánahttemin sjaddá. Sáme árbbedábálasj viertti liehket luondulasj oasse máhtudakvuodos sáme dutkamis ja diehtagis. Dát máhtudakvuodo galggá aktan alleværálda dutkamijn vuodov dahkat luonndoluohkkoj háldadibmáj sáme guovlojn.

Mánárgárde

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- ájnegis rievtesvuohta sáme mánárgárdesaje láhkamierreduvvi
- suohkana oajválattja ienep mánárgárdijt ásadi
- ienep ávdđaskávlááhpádiddje sáme giella- ja kultuvrramáhtudagájn áhpáduvvi
- sáme giellak mánárgárdijda lasse doarjjaga juolloduvvi.

Vuodoskávlá

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- sáme mánárg rievtesvuoda áhpádussaj sáme giellan ja sáme giellaj álliduvvá
- áhpádusláhka rievdaduvvá vattátjit sáme mánárga ájnegis rievtesvuodajt áhpádussaj sáme giellaj
- álgoldisævto sáme áhpádussaj hæhttuji nanniduvvat nav vaj oahppe vatteduvvi áhpádusáv ietjasa gielladásen.
- sáme árbbedábe, giella ja árvo gaskostuvvá ábbálasj áhpádusvuogádusá tjadá
- áhpádus hiebaduvvá næhtta oahpponævoj baktu ja aktisasj programmavuodo baktu gájkaj hárráj.
- ávdđánahteduvvi áhpádusvuoge nubbengiella oahppijda nav vaj dá sjaddi doajmme guovtegielaga
- rádjárasstididdje aktisasj barggo látjeduvvá sáme skávláj gaskan
- buorre árniga lasse giellabarggijda áhpádusán ásaduvvi, vájk boarrásap sámij gudi resurssaulmutjin li árbbedábálasj máhtudagá áhpádusán ja sáme giellan
- sáme siirapedagogalasj doarjjavuogádus nanniduvvá
- sáme sisadno Assto Ájge Árnigin ja kultuvralasj skávlávuossan sihkarasteduvvá.

Joarkkaáhpádus

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- áhpádusláhka rievdaduvvá vattátjit sáme oahppijda rievtesvuodajt joarkkaáhpádussaj sáme giellaj
- sáme joarkkaskávlá ávdđánahteduvvi vijdábuj nasjonálasj resurssa- ja máhtudakguovdátjin sáme joarkkaáhpádusá hárráj
- guovllo joarkkaskávlá, aktan fylkasuohkanij, oadtju ásadit sáme fálaldagájt ietjasa fáhkafálaldagájn
- ásaduvvi joarkkaáhpádusá fálaldagá sáme oahppijda divna sáme guovlojn
- háldadusávdásstádus sáme joarkkaskávlájs sirdeduvvá Sámediggáj
- fáhkááhpádusfálaldahka ællosujton, duojen, tjoahkeáladusán ja luonndoávkástallamin nanniduvvá ja sihkarasteduvvá
- stipænndaárniga oahppijda gejn li sáme giella fágaj gaskan árvustaláduvvá ulmijn boahtteájggásasj nannima diehti
- sáme giella vuostasj- jali nubbengiellan joarkkaskávlán galggá vaddet sierratjuorgajt gá alep áhpádussaj áhtsá
- ásaduvvá diehtotjoahke sáme skávlá-/ áhpádusfálaldagájs ja stipendajs sáme oahppijda/ studentajda majt gávna vilbli.no ja utdanning.no næhttasajijn
- ásaduvvá rádjárasstididdje aktisasj barggo áhpádusinstitusjavnáj gaskal joarkkaáhpádusá dásen

- dagáduvvi ja álgeduvvi dájma ma dahki nav vaj binnep oahppijs hiejtti joarkkaáhpadusás sámij nuoraj gaskan, duola dagu verddebearašortet baktu joarkeduvvá
- álgoldisævto sámegiela áhpadussaj nanniduvvi nav vaj oahppe oattjotji áhpav ietjasa gielladásen.

Állessjattukáhpadus

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- dagáduvvá sierra sáme állessjattukáhpaduspládna mij sisadná dárboj guoradallamav, ávdásvástádusáv ja barggojuohkemav sáme állessjattukáhpadusá hárráj
- állessjattuk sámij rievtesvuodajt sámeáhpadussaj sihkarasteduvvá láhkatjoahkkij ja ruhtadimárnigij baktu
- sáme joarkkaskávlá, suohkana ja sáme áhpaduslihto oadtju økonomalásj resursajt látjájit állessjattukáhpadusáv ja kurssafálaldagájt hiebadum sáme sebrudahkaj ja æládusiellimij
- ásaduvvá sáme állessjattukáhpadusá aktøraj værmádahka
- sáme állessjattukáhpaduslápptim ávddánahteduvvá oattjotjit ienep vájmmelis giellaaddne.

Oahpponævo

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- oahpponævvo ávddánahttembarggo hiebadum sáme oahppijda nanniduvvá lasse ruhtajuollodimij baktu
- ienep pedagogalásj viehkenævo ávddánahteduvvi sáme mánájgárdijda
- digitála oahpponævo ja tiebmágirjátja vuoroduvvi
- látjeduvvá dille áhpadiddijda oadtjot sijáv oahpponævoj bargatjit
- resurssaskávláárnigav árvustallat ja ávddánahttet sáme oahpponævvobuvttadimen.

Alep áhpadus ja dutkam

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- studenta rekrutteriduvvi sáme dábálasj- ja ávddáskávlááhpadiddjeáhpadussaj, ierit ietján stipendárnigij ja desentraliseridum láhkámfálaldagáj
- ienebu välljiji alep áhpadusáv sámegiellan, buorep láhkámfálaldagáj ja stipendárnigij baktu
- gávnnu duodde- ja joarkkaáhpadusfálaldagá sáme skávláj hiebadum, duola dagu giellaoahppamvuoge, guhkásáhpadim- ja oahpponævvopedagogihkka
- máhtudagá sáme vidjurij birra galggá liehket profesjávnná- ja vuodoáhpadusájn divna universitehtajn ja allaskávlájn
- gávnnuji buorre ruhtadimárniga sáme dutkamij, ja vaj dutkametihkalásj barggo nanniduvvá
- institusjávnná majn le ávdásvástádus ja dahkamusá sáme alep áhpadusás ja dutkamis nanniduvvi ja arvusmahteduvvi aktisattjat barggat
- Sáme allaskávlá ávddánahteduvvá universitehttan
- duodastuvvam sáme árbbedábálasjmáhtudahka dáhkkiduvvá vuodon dutkamijn ja dássáduvvá ietjá dutkamij vuodon háldadibmáj.

2. GIELLA

Sáme giela li tjárggen sáme sebrudagájda ja giella guoddá mijá kultuvrav, mijá máhtudagájt ja mijá árvojt. Moattes sámijis li bajássjaddam sáme giela dagá, ja iehtjáda li sjaddam bajás sáme giela láhkám- ja tjállemhárjjidallama dagá. NSR ájggu láhtjet dilev nav vaj gájkka sáme oadtju máhttelisvuodav áhpatjit sáme giela tjáallatit ja njálmálatit adnet. Dát barggo galggá boahitet dagu állessjattukáhpadaslápptim. NSR mielas le barggo sihkarasitet ja ávddánahttet sáme gielahtet hætthtu liehket dajs ájnnaamos rahtjamussuorggen ávddálij guovlluj. Dáj sierra sáme gielahtet li sierralágásj hástalusá ja danen le ájnas dájmájt iesjengea láhkáj hábmit nav vaj dá oadtju dássásasj máhttelisvuodájt vijdábuj viessot ja ávddánahttet. NSR ájggu barggat ávddánahttájt ulmmelasj giellapolitihkav mij vieledahtta dájt sierralágásj dárbojt sihkarastájt avtaárvvusasj giellafálaldagáv. Sierra tjáallatit viertti bájkijn gánná sáme giela li nievres dilen, dán vuolen gáldásáme giella, oarjjelsáme giella, julevsáme giella ja bihtámsáme giella.

NSR barggá politihkalatit ja praktihkalatit vaj sáme giella galggá bissot, nanniduvvat ja ávdeduvvat. Mij sihtap láhtjet dilev giella moattegerdakvuohat, ierit ietján normeriga ja ávddánahttema sáme giellasuorgis vuoroduvvi giellabargon. Máná ja nuora galggi oadtjot nannusap diedoht sáme giellamoattegerdakvuodas.

NSR mielas le giellaadne ja sierraláhkáj giellaguodde állu mierredime jus giela galggi bissot. Giellaguodde li ulmutja gejn le ieddnegiellan ja vuostasjgiellan dat giella massta sáhka le. Diehttelis de le NSR mielas vuordedahtte dile le látjedum nav vaj le máhttelisvuohat adnet sáme gielahtet njálmálatit ja tjáallatit almulasj institusjávnahtet gánná sámelága giellanjuolgasusá li fámon. NSR ájggu barggat nav vaj boahiteájge sáme giellabarggo tjelggá mij guosská ruhtadimijda ja rollaj juohkemij.

Ájnnahtet le sáme gielahtet ávddánahttet, ja sáme gielahtet anov duon dán dásen lasedit. NSR barggá vaj sáme giela látjeduvvi anáhtit diehtjuohkem- ja guládallamteknologijan, nav vaj nuorap buolvva bajássjaddá sáme gielahtet dájmálasj giellan juohkka suorgen. NSR ájggu barggat nannitit ienep sáme gielahtet anov tjáallasj aktijvuodáhtet. NSR barggá nav vaj sáme giella aneduvvá dutkamgiellan ja máhtudakgaskostimen. Mijá ulmme le nav vaj ienep dutkamij ja máhtudakávddánahttemav oadtjop mij guosská sáme gielahtet adnuj.

Giellaáhpadas

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- oahppe galggi oadtjot giellaáhpadasáv dan giellasuorggáj gási sij gulluji
- sáme giellaguodáhtet galggi oadtjot máhttelisvuodáhtet álgget ienep gielladájmáhtet
- állessjattuklápptim vuoroduvvá sáme gielahtet guovdáhtet
- giellagáhttet ja sáme gielahtet fáhkatermma ávddánahttet vuoroduvvá.

Sáme giella almulasj aktijvuodáhtet

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- látjeduvvá sáme gielahtet adnuj almulasj institusjávnahtet
- ásaduvvá bærráhtet orgáhtet sáme gielahtet ierit ietján sihkarasitet vaj sámelága giellanjuolgasusá tjuovoduvvi
- boahteájge organiserim, ruhtadime ja rollaj juohkem sáme giellabargon guoradaláduvva ja tjelggá, gánná friddja stáhtet orgáhtet árvustaláduvva ásaduvvat

- ásaduvvi ienep sáme giellaguovdátja ja ieme guovdátja ávddánahteduvvi
- sáme bájkkenamá dásáduvvi dáro namáj rahtegalbajn ja kártajn sáme guovlojn
- divna almulasj tsiekkadusá galbbiduvvi sámegiela háldadusguovlojn
- ádáájjgásasj guládallamháme dagáduvvi sáme gielaj adnuj aj
- www.risten.no ja www.divvun.no vijdábuj ávddánahteduvvi
- dutke hástaluvvi sámegielav dutkamgiellan anátjit
- giellasuorgij normerim ja vokabulárre sáme giellasuorgijn vuoroduvvá
- látjeduvvá nav vaj ienep dutkam gielaj ælládahttemij birra dagáduvvá
- dutkam sáme vuostasj- ja nubbenigiela áhpadusá hárráj tjavggiduvvá
- vijdábuj fáhkabarggo giellahistávran ja bájkkenamáj dutkam vuoroduvvá.

3. KULTUVRRA

Kultuvrra le aktisasjvuohta ájádusájs, árvojs ja njuolgadusájs majt sebrudagán li ja majt ulmusj sihtá vijdábuj guoddet boahhte buolvvaj. NSR ájggu nannit, bisodit ja ávdedit sihke ádáájjgásasj ja árbbedábálasj sáme kultuvrramáhtudagáv. NSR sihtá arvusmahttet sáme kultuvrraiellemav sáme kultuvrrabarggosajij inedime baktu. Viesso ja nanos sáme bájkálasjsebrudagá ja árbbedábálasj æládusá ja viessomtjerda li ájnas tjuorggen sáme kultuvra buvtadimen. Duodje hæhttu bisoduvvat ájnas kultuvrraguodden ja sáme æládussan.

Dájddasjehtadus Sámedikke ja Sáme dájddaráde gaskal le ásaduvvam bargatjit dájddáriij iehtjas vuorodimij milta sáme dájddav nannitjit. Dát sihtá javllat dájddára li siegen mierredimen vuorodimij gáktuj ja NSR sihtá nannit dájddasjehtadusáv vædtsagin sáme dájddav vuorodittjat.

Dárbbbo le sáme originalgirjálásjvuohtaj ulmuttjijda gájkká álldariij gáktuj, huoman hæhttu vuoroduvvat sjadde buolvaj girjálásjvuoda dárbojda. Sáme girjálásjvuohta hæhttu ádástuhteduvvat duostotjit udnásj láchkij gájbbádusájt. Dárbbbo ájn lasse doarjjagijda oajválattjajs sáme girjálásjvuoda buvtadittjat ja juogadibmáj gá li binná láchkij siváj diehti.

Sáme musihkka ja juojggusa li guovdátjin sáme kultuvra ávddánbuktemin. Musihkka rájáj rassti ja dahká aktijvuodav kultuvraj ja ulmusjtjerdaj gaskan. Ájnas le de vaddet musihkkaj ja juojggusij buorre ávddánahttemmáhttelisvuodajt.

Sáme festivála li ájnas saje sáme dájddaj, kultuvrraj ja duodjáj, ja li ájnas saje sáme iesjdábdov ávddánahttemin ja dádjadussaj sáme gatjálvisájs. Duodden de vaddi festivála sáme dájddáriijda ja artistajda máhttelisvuodajt dahkat ja ávddánahttet iehtjasa ávddánbuktemijt.

Sáme siednadájdda le tjárggen sáme kultuvrraiellemij. Fridnja teáhterjuohkusa ja Áarjelhsaemien Teatere / Sydsamisk Teater le nannim moattegerdakvuodav sáme teáhteriellemin, sæmme bále gá Beavvváš Sámi Teáhter lasedij maneldamávddánbuktemijt ja moattegerdakvuodav buvtadimen dahká ienebu oadtju teáhteris ávkev. Beavvváš Sámi Teáhterin le aj ájnas doajmma siednadájddav Sámes gaskostit ja aj rijkajgasskasj aktijvuodan. Dárbbbo le gájkká ásijt sáme siednadájddas ávddánahttet ja daj kvalitehtav dárkestit ienep áhpadusá tjalmostime hárráj ja buoredittjat buvtadimmáhttelisvuodajt. NSR mielas le teáhterdoajmma mánájda ja nuorajda ájnas rahtjamussuorgge ávddálij guovlluj.

Gávádum dájdda hæhttu álm mugij sadjihin boahitet. Danen NSR barggá dájdda distribueriduvvá duola dagu árnigij baktu ma arvusmahtti sáddimvuosádusáj ávddánahttemav. Duodden le dárbbu vaddet gávádum dájddaj vuodov joarkátjit fágalaš ávddánahttemav sáme dájddaáhpadasá ásadime sihkarasstema baktu.

Multimedijaj tjadá duola dagu filma, televisjavná ja internehta tjadá jáksá ulmusj stuorra publikumav. Filmmadájdda le agev ávddánahttemin sáme filmmafestiválaj baktu ja daj baktu majt sáme fáhkabargge suorgen li dahkam. NSR sihtá sihkarasstet sáme filmmafágalaš birrusij ásadimijt. Gá sáme filmma ja TV-buvtadimev nanni sjaddá ulmusj máhttet sáme gielav nannit ja oadtjot vijdes máhtudak ja kultuvrragaskostimev sáme vidjurij birra.

Nanos sáme valástallamiellem le ájnas iesjdábdodofaktávrrá nuorajda, ja nanos ávddánbuktemvuohke aktisasj árvojs ja njuolgadusájs. Ájnas le vaj máhttelisvuoda li gánná divna guovlojs Sámen æjvvali valástallamijda ja gilppusijda. NSR ájggu liehket sáme valástallam- ja nuorajorganisasjavnáj máhttelisvuodaj vuodde bargujn aktisasj sáme valástallam ja valástallamfágalaš gatjálvisájn. Hierggevuodjema li sierralágásj gilpustallamsuorgge, mij aj buktá nanos histávrrálasj dábijt bisodittjat arktalaš álgoálm mugij gaskan.

NSR ájggu danen lasse vuorodimev moattegerdak kultuvrraiellemijt, bájkálasj festiválaj ja ietjá sáme dájmajt sáme bájkálasjsebrudagájn duola dagu sáme kulturmuojtoj duodastimev, suodjalimev, háldadimev ja gaskostimev. NSR ájggu barggat nav vaj dille látjeduvvá viesso sáme kultuvrraiellemijda aktisasj sajijn ja ulmusjbuolvaj berustahtek.

NSR ájggu arvusmahttet nav vaj sáme nuora ietja máhtti liehket siegen dájmajt dahkamin iehtjasa bájkálasjbirrusin. Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj friddjafuonnda ásaduvvá sáme nuorajda. Dát galggá liehket doarjjaárnigin nuorajda gánná álkkes giehtadallamprosessajn máhtti áhtsát doarjjarudájt duon dán kultuvrradájmajda, Stáhta nuoraj friddjafuonnda modellas.

Girjálásjuohta

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- ádá sáme tjálle rekrutteriduvvi
- ienep nuorra sáme tjálle rekrutteriduvvi
- ienep sáme tjálle oadtju máhttelisvuodajt girjálásjuodajn állesájggáj barggat
- sáme girjálásjuohta sadjihij biejaduvvá divna bibliotekajn, buojkulvissaj girjje oasstemav arvusmahttet
- ienep sáme girjálásjuohta buvtaduvvá mánájda ja nuorajda
- ienep sáme jiednagirje buvtaduvvi
- dutkama sáme girjálásjuodan vuoroduvvi, dáj vuolen sáme báva, subttasa, myjta ja juojggustevsta.

Duodje

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- duodje kultuvrraguodden dáhkkiiduvvá ja vatteduvvá ávddánahttemmáhttelisvuodajt
- duodje máhtudagá ja tjehpudagá joarkeduvvi ádá ulmutjijda
- ienep duodje bagádallamvirge ásaduvvi

- o buorre ævto duodjárjida vatteduvvi, duola dagu sadjihin biedjat duodjuhimhuodnahijt ja vædtsagijt.

Sáme musihkka, juojggusa ja festivála

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- o dahkkerievtesvuoda juojggusijda sihkarasteduvvi
- o áddáággásasj sáme musihka ja juojggusij ávddánahttema vuoroduvvi
- o doarjjaárniga sáme musihka ja áddá musihkkaj ávddánbuktemvuogijda buoreduvvi
- o sáme musihkkárijda vatteduvvá stuoráp máhttelisvuoda gaskostittjat sáme musihkav ja juojggusijt, nasjonalalattjat ja rijkajgasskasattjat
- o festivála ma uddni oadtju vuododoarjjagav Sámedikkess nanniduvvi
- o unnep festivála ja kultuvrraásadime ávddálij guovlluj ávddánahteduvvi
- o ienep sáme dájddára ja artista oassálassti rijkajgasskasasj álgoálmukfestiválajn.

Teáhter, siednadájdda ja gávádum dájdda

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- o áhpadusfálaldagá sáme teáhterbarggijda ávddánahteduvvá
- o Beaivváš Sámi Teáhter nanniduvvá maneldimteáhterin nasjonalalassj ávdásvásstádusá háldon
- o sierra sáme teáhterviesso tsieggiduvvá Guovdageaidnuj
- o Áarjelhsaemien Teatere / Sydsamisk Teater nanniduvvá
- o saje ásaduvvi sáme mánáj- ja nuorajteáhterijda
- o friddja teáhterjuohkusa doarjjagijt oadtju sáme vuosádusájt buvtadittjat ja maneldammanojda
- o friddja revyjuohkusa máhttelisvuodajt oadtju sáme revybargov ávddánahttet
- o sáme dájddamusea tsieggiduvvá
- o luojkkamárniga ásaduvvi sáme dájdda vuosádusájda sáme guovdátijjn ja almulasj tsiekkadusájn
- o Sáme dájddaráde nanniduvvá
- o sierra sáme dájddaáhpadus ásaduvvá.

Filmma ja multimedija

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- o sáme mánáj-tv bæjvátattjat sáddiduvvá
- o ienep sámegiellak filma buvtaduvvi
- o filmmafáhkaj rekrutterim nanniduvvá
- o sáme filmaj ja TV buvtadimmáhttelisvuoda nanniduvvi
- o sáme filmaj juogadibme ieneduvvá márnánfievrrima ja vuosedime baktu filmmafestiválajn
- o sáme filma ja TV-programma digitaliseriduvvi
- o filma ja TV-buvtadime sadjihin biejaduvvi bibliotekajda ja sáme guovdátijjida
- o filma ienebut sámegiellaj dubbiduvvi, sierraláhkáj mánájda ja nuorajda
- o ienep sámegiellak multimedijabuvtaga dagu spela ja DVDa buvtaduvvi
- o sáme filmmaguovdásj ásaduvvá.

Valástallam

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- o oassálasstem rijkajgasskasasj valástallamijn, duola dagu Arctic Winter Games ieneduvvá

- o ienep oasse spellamrudájs manni sáme valástallambarggij, ja vaj valástallamvieso ja ásadusá sáme guovlojn ásaduvvi
- o sáme nasjonálasj ja guovllo ásadus nuorttarikaj sabekgilppusijda ja hierggevuodjemijda ásaduvvá
- o sáme valástallamsuorge, duola dagu sabekgilppusijn, sjuohppimijn ja hierggevuodjemijn le ávddánahttemmáhttelisvuoda.

4. VARRESVUOHTA JA HUKSO

NSR ájggu sihkarasstet avtaárvvusasj varresvuoda- ja sosiálafálaldagá ma hiebaduvvi sáme addnij álles iellemájge dárbojda. Dát máhtá liehket sáme álmukmedisijnna, nuoges kultuvrra- ja giellamáhtudagáv varresvuodabarggijn gudi sáme pasientajn ja sijá lagámusáj dahkamuhá li. Dievnastusáj ma mánájda ja nuorajda fáladuvvi, de galggá máná buoremus vieledusáj milta mij mierret makkár fálaldagáv mánná galggá oadtjot. NSR mielas le sáme varresvuodabarggij ja fáhkaulmutijj rekrutterim ájnas nannitjit sámij addnij varresvuodafálaldagáv.

NSR ájggu barggat nav vaj sáme varresvuodadájma ásadibme guoradaláduvvá. Varresvuodadoajmma mij sisadná institusjavnájt ma juo li dájman uddni ja ma li sierra sámij dárboj hárráj ásadum, duola dagu SANKS, Sámi Sierradoavttirguovdás Kárásjogan ja Sáme varresvuodadutkama guovdásj. Sierra sáme varresvuodadoajmma buktá ienep vissásap varresvuodadievnastusáv masi sáme álmugin le gájbbáduš, ja ávdet diedulasjvuodav sáme giela, kultuvra ja iesjdábdo birra varresvuodafálaldagájn.

Dutkam ja statistihkka sáme varresvuoda- ja sosiáladievnastusáj gáktuj hæhttu liehket vuodon boahhteájge mærrádusájda. Sáme sebrudagá vádnuni álov das mierredimvuodos mav ietján diehttelisvuohtan aneduvvá. Dájma ma ávdedi varresvuodav ja ma skihpudagájt ja mentála varresvuodav duostudi li aj ájnnasa viesso sáme sebrudagájda. NSR ájggu barggat nav vaj guovdásj dásen biejaduvvi tjelgga ævto gáktu varresvuoda- ja sosiáladievnastusá ulmijt sáme álmuga hárráj galggi jávsáduvvat.

Sáme addnijperspektijvva

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- o ábbálasj ja avtaárvvusasj varresvuoda- ja sosiáladievnastus ávddánahteduvvá sáme álmuga hárráj
- o gájkka sáme addne sihkarasteduvvi vaj oadtju varresvuoda- ja sosiáladievnastudájt sámegiellaj ma li hiebadum addnij dárbojda ja kultuvralasj duogátjij
- o sáme boarrásijn galggá liehket rievtesvuohka huksuj iehtjasa ævtoj milta, gánná sámegiella, sáme árvo, ja árbbedábálasj sáme biebbmo li ájnas oase huvsos
- o fálaldagá psyhkalasj varresvuodasuodjalussaj sámij hárráj nanniduvvá
- o joarkkasuodjalus lagámusájda iesjsármimij maŋŋela nanniduvvá
- o barggo sáme varresvuoda fáhkatermaj vuoroduvvá
- o telemedisijnalasj fálaldahka sáme guovlojn vijdeduvvá
- o nuoges dálkkumdievnastus ja sámegiellak diehtjuohkem sáme pasientajda skihppijviesojn sihkarasteduvvá
- o sámegiellak siellohuksamdievnastus ásaduvvá skihppijviesojda gánná li sáme pasienta
- o sáme mánáj rievtesvuoda sihkarasteduvvi mánájsuodjalusá bargon
- o máná ja nuora iejvviji viehkkibarggijt sáme gielajn ja kultuvrradádjadusájn

- ávdásvásstediddje oajválattja oattjotji sáme gielav ja kultuvrramáhtudagáv biebbmosijdajda ja mánájsuodjalusfálaldahkaj
- sáme mánájoahtse ásaduvvá
- PP-dievnastus sáme guovlojn tjalmostuvvá ja vaj sáme máhtudahka dievnastusán nanniduvvá
- sáme mánáj ja nuoraj hiehtetelefávnná ásaduvvá
- ásaduvvá oatsodimdoajmma nuorra sámijda.

Gárramduostodiddje barggo ja kriminállahukso

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- ienep gárramdáhtes fálaldagá nuorajda aktisattjat suohkanij fáladuvvi
- ienep resurssa vatteduvvi duostodittjat gárevábnasij anov
- kriminállahukso hábbmiduvvá sámijda hiebatjit.

Avtastallam varresvuodadienvastusán

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- sáme gielak varresvuodabargge áhpaduvvi
- vuodo- ja joarkaáhpadusá dálkájda ásaduvvá
- sáme varresvuodadoajmma guoradaláduvvá.

5. ÁRVVOHÁHKUHIBME

NSR ájggu arvusmahttet priváhta dájmalasjuodav mij vuodov dahká moattelágásj áeláduš- ja sebrudakiellemij. Árbbedábálatjtat le sáme luondos áellám, sáme guovlojn le ájn luonndovuodok áeládušá ájnas oassen barggojs ja árvvoháhkuhimes. Ádå infrastruktuorra, ádå máhtudakinstitusjávnná ja vijdábujgárvedibme luonndoluohkkojs sáme guovlojn máhtta buktet ietjá áeláduš ásadimijt. NSR ájggu barggat nav vaj sáme innovasjávnnáprogramma ásaduvvá dajna ulmijn arvusmahtátjit áeládušinnovasjávnnáv ja nannitjit ádå máhtudakvuodok áeládušáj ásadimev.

Ulmmen sáme áeládušávddánibmáj le sihkarasitet árvvoháhkuhibme ieneduvvá ja kultuvrralásj ja sebrudak bieles áeládušás bisoduvvi. NSR mielas galggá árbbedábálasj máhtudahka dáhkkiiduvvat, ja aktan dutkamvuodok máhtudagájn vuodov dahkat luonndoluohkkoj háldadimen. Mij barggap nav vaj stuoráp láhkáj galggi luonndoluohkko bájkálatjtat ja guovllo háldaduvvat, lahkavuoda ja gasskasasj tjanástagáj prinsihpaj gáktuj.

NSR ájggu barggat nav vaj vuodoáeládušá rievtesvuoda sihkarasteduvvi, ja nav vaj sáme rievtesvuodadádjadusá ja árbbedábe bisoduvvi ja biejaduvvi vuodon láhkaásadimijn ja háldadibmáj. NSR barggá nav vaj miehtseáeládušáj luohkkoj vuodo ja áeládušbarggij rievtesvuoda nanniduvvi guoskavasj miehtseláhkaásadimijn.

NSR ájggu nannit ja ávddánahttet vuodoáeládušájt duola dagu ednambargov, áellosujtov, guládušáv, miehtseáeládušáv ja duojev, ja dáj tjoahkkáj áeládussan. Dáv sihtap dahkat árvvalusáj baktu guovdásj ednambarggo- ja áellosujttosjehtadallamijda ja Sámedikke áeláduš vájkkudimnævoj baktu, ja aj Tjoahkkeáeládušáj árvvoháhkuhimeprogramma baktu. NSR ájggu barggat nav vaj ruhtadoarjja buvtadimávddánahttemij ja jádedimbarggij ieneduvvá. Duodjesjehtadus galggá liehket guovdásj nævvon duodjeáeládušáv ávddánahtátjit gánná duodjára iehtjas rievtesvuoha mierredimen ja vuorodimen dættoduvvá. NSR ájggu sjehtadusáv vijdábuj ávddánahttet ja nannit.

NSR doarjju ulmev oadtjot økologalasj, kultuvralasj ja økonomalassj guoddelis ællosujtov. Sámedikke árvvalusáj baktu guovdásj sjehtadallamijda ájggop mij barggat nav vaj ællosujto álgoldisævto nanniduvvi. NSR ájggu aj ádá ællosujttolágav tjuovvolit, ja joarkket bargujn nannitjit ællosujto rievtesvuodajt sisnjeldis iesjmierredibmáj boahtteájge ællosujttolága rievddadusáj.

NSR barggá nav vaj árvvoháhkuihibme merragátten galggá nanniduvvat aktisasjvuoda resursaj buorre ja bælostahhte stivrrima baktu, bájkálasj háldadim dættodimijn. Mij ájggop Merragátteguolástusjuohkusa ja Sámeriektájuohkusa oajvvadusáv tjuovvolit, ja barggat nav vaj sáme rievtesvuoda merraluohkkojda dáhkkiduvvi dan láhkáj vaj ávkken boahdá álles meragátte álm mugij.

Ednambarggo sáme guovlojn hæhttu nanniduvvat ja NSR ájggu danen Sámedikke ednambarggodiedádusáv tjuovvolit boahtte guhttalín. Mij ájggop ierit ietján nasjonálasj ednambarggopolitihkav guovloj gáktuj dahkat gæhttalim diehti vuogijit hiebadit hásstalusáj ja luondulasj dilij gáktuj sáme guovlojn.

Sámedikke æládus guoskavasj vájkkudimnævo vierttiji boahtet divna sáme álm mugij ávkken. NSR barggá nav vaj Sámedikke doarjjaárniga sihkarasteduvvi jávsádittjat nissun ja álm má æládusbarggijit, ásadiddijit ja vidnudakæjgádjit. Dát le hásstalussan gá moatten dásj æládusáj le álm májs mierrediddje. Danen le ájnnasin Sámedikke vájkkudimnævoj adnemav sjiervij gáktuj gátsedit.

Guolástus, ællosujtto ja ednambarggo

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- o merraguolástusjuohkusa árvvalus sjaddá mierredum láhkan ja vijdeduvvá guoskat divna sáme árronguovlojda
- o areálladivuda ásaduvvi guollebiebbmamrustigijs ma manni suohkanijda jali bájkálasj háldadusorgánajda.
- o ábbálasj háldadus sihkarasteduvvá merraluohkkoj hárráj sáme guovloj nav vaj luonndoluohkkoj vuodo sáme kultuvrraj sihkarasteduvvá aj.
- o vuodoæládusáj rekrutterim sihkarasteduvvá nuorájoasseárnigij baktu, buolvaj gasskasasj sirdema ællosujton ja sihkarasitet ienep nuorap ednambarggijit
- o ællosujttolága ja pládna- ja tsiekkaduslága mærrádusá aktanahteduvvi nannitjit ællosujto vájkkudusájt sebrudakplánimin.
- o ællosujto areállasuodjalus nanniduvvá
- o máhtudahka ja dádjadus ællosujto birra álm mugin laseduvvá
- o Sámedikke sadje ællosujto boahtteájgev sihkarasstem nanniduvvá æláduspolitihkalasj ja háldadusgatjálvisáj baktu
- o ednambarggo bisoduvvá ja nanniduvvá sijdajn, ájnegattjan jali tjoahken ietjá æládusáj
- o sáme guohtomæládusáj berustime urudisháldadusán berustuvvi
- o stuoráp dæddo bájkálasj luohkkoj adnemij ja ávkástallamij, dán vuolen aj bájkálasj vijdábujgárvedimev vuorodit
- o økologalasj ednambarggo laseduvvá.

Duodje, miehtseæládusá ja tjoahkkeæládusá

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- o duodjesjehtadus ávddánahteduvvá vædtsagin duodjeæládusáv nannitjit

- NSR ájggu barggat lasedittjat duodjebuvtagij jádedimev
- miehttseáeládusáj luohkkaj vuodo ja áeládusbarggij rievtesvuoda nanniduvvi guoskavasj miehttseáeládusláhkaásadimijn árbbedábálasj luohkkoadnema vuodon
- tjoahkkeáeládusá nanniduvvá dagu hiebadahkes oassen sáme áeládusájs
- sáme rievtesvuoda ja sáme adno dáhkkiduvvá gá ednamijt suodjali
- motávrrávuodjem miehtsijn hæhttu sihkarasteduvvat nav vaj sáme áeládusá máhtti ávddánahteduvvat guoddelis láchkáj.
- Sámedikke sadje áeláduspolitihkan ja háldadusgatjálvisájn nanniduvvá.

Ádå áeládusá

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- ienep systemahtalasj máhtudaklápptim áeládusájda vatteduvvá
- nasjávnnálasj ja guovllo mannoáeládus vuorodime sihkarasteduvvi tjielgga sáme sisanujn
- buorre kvalitehtak barggo sáme destinasjávnnááeládusáj hárráj nanniduvvá
- sáme viddnodoajmma sihkarasteduvvá ja ávddánahteduvvá
- áeládusinnovasjávnná arvusmahteduvvá sáme innovasjávnnáprográmma baktu, ierit ietján ávddánahtátjit sáme máhtudakvuoduk áeládusáj hárráj
- sáme sisadno doajmme almulasj kulturbarggosajij vuorodimijn bisoduvvá
- máhtudagá, tjehpudagá, ja máhtukvuoha álmugin ávddánahteduvvi nuorttaguovloj ávddánahttemin duostotjit ádå hásstalusájt
- hásstalusá rievddam árrumdábij hárráj duostoduvvi ierit ietján nav vaj barggofálaldagá nuorajda alla máhtudagájn ja sierra láhtjet dilijt nissunbarggosajijda sáme guovlojn.

6. LUONNDO JA BIRÁS

Árbbedábálasj luondo ávkástallam ja árbbedábálasj biebbmokultuvrra le nanos sáme guovlojn. Viesso luonndoluohkkaj suodjalibme ja sjaddam ja viessomsajijt dájda suodjalit le vuodon NSR biráspolitikkkaj. Mij galggap liehket jasska dasi vaj biebbmo majt mij ávkástallap le sihkar ja ij la mijá varresvuodav vahágahttemin. NSRáj le diehttelis vaj økologalasj perspektijvva ja guoddelis ávddánahttem gájbbádus galggá liehket vuodon divna boahhteájge politikkkaj luondo háldadimen. Ij makkáarak ávddánahttem sáme guovlojn galga mannat jali vaddet ihkeva vádájt jali bæjssstanimen viesso luonndoluohkkojs masi sáme álmuk le gasskasattjat tjanádum ietjas kultuvrav ja árbbedábij ávkkit.

Miján le guhtik guojmmásimme hásstalussan diedulasjvuodav oadtjot jut mijá luonndo ávkástallam aj máhtá liehket ájtton iehtjama kultuvra luonndovuoduj. Sáme rievtesvuodaj oajbbom luonndoluohkkajda ij galggá vuohteduvvat jus luonndo galggá vuohtádallat. Sáme berustime hæhttuji vuoroduvvat juohkkalágásj láchka- ja pládnabargon. Álgoálmuga e galga álgustuvvat iehtjasa guovlojs ásadimij sivás ma birásnuoskodim vájkkudusájt bukti, duola dagu olljo-, gássa ja minerálajbuvtadimijn ja tjáhtjefábmodulvvaadimijn.

Moattes álgoálmugij viessu biráshásstalusáj ma li hæjosvuohtaj tjanádum. NSR dábdás mij sáme viessop biráshásstalusáj tjanádum mijá boannudahkaj ja dát midjij vælggogisvuodav buktá. Mij ájggop barggat vaj birásperspektijvva vuodon biejaduvvi sjehtadusdájmajn, duola dagu aktisasjsjehtadusájn fylkasuohkanij ja guovdásj oajválattjaj konsultasjávnnájn.

Dálkádak, birás ja energija

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- Sámedigge galggá liehket birásfyjrran gænna le iehtjas CO2 láchko
- divna Sámedikke mærrádusájn vuogas vieledusá váldeuvvi birás- ja dálkádakgatjálvisájn
- mij juohkep diedoht rijkajgasskasasj sebrudahkaj dálkádakrievddamij vájkkudusájt
- ienep dutkam birás- ja dálkádakgatjálvisájt gáktuj sáme guovlojn dagáduvvá
- mij sáme galggap vaddet vájmmelis guorrasimev jus dájma ma stuorra areálajt gájbbedi sáme guovlojn galggi ásaduvvat
- galggá liehket alemus sihkarvuolta olljo- ja gássadájmajn ja buorre gergasvuolta merraguovlojn
- nuoges váksjom le økovuogádusás
- birás ja sosiála vájkkudusguoradallama gájbbeduvvá æládusdájmaj hárráj.
- badjásasj plána bieggamillopárkajda sáme guovlojn ávddánahteduvvi
- Finnmárkoopmodat (Finnmárkoábmuogá) strategijajn li birásvieledusá guodde vuodon
- álgoálmukstandarda sihkarsteduvvi áda dájmaj ásadimijn duola dagu minerála-, olljo- ja gássabuvvadimijn
- buorre ja riehta diedo vatteduvvi bájkálasjálmmugij birásselgaj gávnuma birra.
- guottoj dahkam barggo energija adnema gáktuj dagáduvvá.

Luondo ávkástallam ja suodjalibme

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- økologasj prinsihpa, bájkálasj árbbedábe ja dábe galggi biejaduvvat vuodon luondo ávkástallamin
- nissunij ja álmmej luondo ávkástallam galggá sihkarsteduvvat avtaárvvusasj vuodon rámmajn
- suodjalimprossa galggi buktet nannusap sáme ávkástallamvuogijt ja sáme rievtesvuodajt.

7. SEBRUDAHKA, GULÁDALLAM JA RIEVTESVUODA

NSRan le ulmmen barggat sáme rievtesvuodajt oadtjot dáhkkidum vuodon sáme kultuvrav, gielav ja sebrudakiellemav bisodittjat ja nannitjit. Miján sámijn le rievtesvuoda ednamijda ja tjátjijda ja luohkkojda ma li mijá materiálak kultuvra vuodon. Moadda lága ja árniga li ásaduvvam sáme gielav, kultuvrav ja æládusiellemav ávdedittjat ja ávddánahtátjit Vuonan. Guhkes báلكká le ájn duohtan dagátjit avtaárvvusasj dievnastusájt sáme álmuga hárráj. Hásstalussan le oadtjot moattelágasj dájmadagájt Sámedikke álggolín aj lágajt oadtjot praktihkasaj jáhtuj.

NSR sihtá jut sáme sebrudakávdánahttem buorre ávddánahtedum ja máhtulasj sebrudakdoajmijis ja ájnegas ulmutjijis oassálassti sáme demokratija tsieggimin. Ulmmen midjij le sáme ietja galggi ietjasa organiserit ietjasa ævtoj milta. Mij sihtap arvusmahttet ienep oasse álmugis oassálastátjit vájmmelis sáme sebrudaktsieggimin. NSR ájggu sihkarasstet sáme ájrasimev divna guoskavasj aktijvuodajn.

NSR mielas le sáme boarrása resurssan gejn li árvulasj máhtudahka sáme kultuvra, árbbedábij ja sebrudakvidjurij birra. NSR ájggu barggat nav vaj galggá látjeduvvat dille nav vaj sáme boarrása ietja galggi ávdedit oajvvadusájt gáktu boarrásij sadje rádevadden ássjijn ma li merkahahte sáme álmugij máhtti várajda váldeuvvat sámediggevuogádusán.

Gájkka sáme juohkusij ájraštahkemav sihkarasstet ja sijájn guládallat le ájnas oasse demokratija árvos. NSR ájggu barggat nav vaj lulesámij gájbbádusá ásadittjat lahka guládallamav Sámedikkijn ájnas ássijn sihkarasteduvvi. Dát buktá systemáhtalasj bargov sihkarasstet guládallamvuogijt ja nannit lulesámij máhttelisvuodajt organisasjávnnábarggij.

Sáme medijaj ávddánahttemin li demokrahtalasj ja giellapolitihkalasj bieles. Sáme álmugin li rievtesvuoda moalgedim- ja diehtujuohkemfriddjavuohta, ja rievtesvuoda ávddánahttet ietjasa friddja bieledis medijainstitusjávnnájt. Stáhtan le vælggogisvuoha láhtjet dilev nav vaj mij sáme máhttep ávkástallat medijas ja teknologijas vædtsagin kultuvrraávddánahttemin ja moalgedimfriddjavuodav duohtan dahkat.

NSR ájggu Sámedikke baktu liehket vájmmelis vuoddjen suohkanij, fylkasuohkanij ja stáhta gáktuj bisodittjat ja nannitjit áromav sáme sijdajn. NSR ájggu ávddánahttet aktisasjbarggosjiehtadusájt fylkasuohkanij.

NSR vuoynos le bájkálasj, guovllo ja nasjonálasj sáme institusjávnná li saje sáme sebrudagáj ávddánahttemin. Iesjmierredim perspektijvas le ájnnasin jut álgoálmuga ietja ávdásvástádusáv válddi ietjasa boahteájges, valla dát ij máhte dagáduvvat nuoges resursaj, máhtudagáj ja moatten ávddánahtedum sebrudaksuorgij institusjávnnáj dagá. Árkijva, bibliotehka ja musea háldadi aktisasj mujtojt sihkarasstema, bisodime ja gaskostime milta diedojt ja dáhpádusájt sáme vidjurij birra vijdábuj barggamijda ja dutkamijda. Moatteláhkáj máhtti dá vaddet buorre ja jasska referánssaævtojt ávddánahtátjit buorre sáme iesjgáváv.

Sáme sebrudakávddánahttem

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- Sámedigge dævdá ájggomusáv liehket orgádnan mij ávdet sáme álmuga rievtesvuodajt iesjmierredibmáj ávdásvástediddje vuogijn
- ásaduvvá vælggogis budsjæhttasjiehtadallama Sámedikke ja Ráddidusá gaskan stáhtabudsjehta prosessaj gáktuj
- sáme sebrudagán galggá liehket rievtesvuodaj milta oasse sisboados æládusájs sáme guovlojn
- ádá luonndoluohkkoj ávkástallamvuoge galggi boahtet sáme sebrudahkaj ávkken ja bájkálasj, guovllo ja nasjonálasj økonomijav nannit
- doajmme lága ja stáhta vájkkudimnævo sáme gielav, kultuvrav, æládusájt ja sebrudakiellemav ávdeditjat praktihkalattjat tjadáduvvi
- konsultasjávnnáarnik joarkeduvvá ja nanniduvvá almma kanállan sjiehtadallamijn
- sáme rievtesvuoda Tråmsá, Nordlánda ja guovlojn oarjjelsáme álmugijn dáhkkiduvvi
- háldadusárniga álmukrievtesvuoda gájbbádusáj gáktuj ásaduvvi sámeriektájuohkusa oajvvadusá milta
- sáme rievtesvuodadádjadusá ja árbbedábe váldeduvvi várajda vuona lálkaásadimijn ja háldadusájn
- sáme berustime ja adnemguovlo várajda váldeduvvi ja suodjaluvvi vuona luonndoluohkkoj lálkaásadimijn.

Medija ja guládallam

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- sáme mánájn ja nuorajn galggá liehket buorre medijafálaldahka hiebadum áldarjuohkusij gáktuj, bæjválasj TV- ja radiosáddagij, sáme ájggetjállagij ja gávváráidoj baktu
- sáme duon dán medijaj baktu oadtju ádásijt, dágástallam- ja magasijnnasáddagijt ma gábttti sáme sebrudagá moattegerdakvuodav
- rádjárasstididje aktisasj barggo medijaaktøraj gaskal nanni sáme aktisasjvuodav ja sebrudakdágástallamav
- sáme pressadoarjja aneduvvá vájmmelisát arvusmahtátjit ienep sáme giela anov, sierraláhkáj oarjjel- ja julevsáme giellaj
- etihkkabarggo sáme medijajn nanniduvvá, buojkulvissaj sierra sáme pressafálgasj juohkusa ásadimev doarjjot
- konsesjávnná gájbádusá priváhta medijaaktørajda tjuovvoluvvi nav vaj vijdes medijafálaldagá sámijda sáme giellaj ávddánahteduvvi
- ienep sáme gielak journalista áhpaduvvi.

Viesso bájkálasj sebrudagá

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- Sámedikke kulturpolitihkka ávddánahteduvvá dajna ájádusájn oadtjot ásadum ádå, ja sihkar doajmmamav doajmme kultuvrra- ja doajmmaviesojs
- kollektijvafálaldagá sáme guovlojn ja ietján, ja rijkajrájáj rastá buoreduvvi
- mobijlla gullummáhttelisvuoda ja gábdábáddeásadime sáme guovlojn buoreduvvi
- almulasj barggosaje ásadimijda máhttelisvuoda látjeduvvi sáme guovlojn
- guojnaj ja ietjá nasjonalalásj unneplågo máhttelisvuoda bisodittjat ja ávddánahtátjit ietjasa kultuvrajt, giellaj ja sebrudakiellemijt nanniduvvi.

Sáme institusjávnná

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- sáme institusjávnná nanniduvvi institusjávnnájn ja sebrudagájn guládallamijn
- Sáme Arkijvva ávddánahteduvvá diedalásj duodastinguovdátjin
- sáme guovdátja oadtju máhttelisvuodajt sihkarasstet ja vuorkkot priváhta arkijvajt
- sáme bibliotekaj aktisasj barggo aktánahteduvvá nuorttarikaj dásen
- sáme girjebussaj árník sihkarasteduvvá økonomalattjat ja vijdeduvvá
- Sámedikke museapládna ja oasseguoradallam sáme museaj hárráj Tråmsån ja Nuortta-Nordlåndan tjuovvoluvvá ja vaj sáme museajn galggá ájnas sadje kultuvrrasuodjalusån
- sáme kultuvrraárvvovodávvera Sábmáj máhtsaduvvi
- sáme musea ávddánahteduvvi máhtudakguovdátjin kulturmujtto-suodjalusån ja gaskostimen
- Várdobáiki márkosáme guovdásj tsieggiduvvá
- bájkálasj máhtudakguovdátja ásaduvvi duodastittjat sáme kultuvrav ja árbbedábálasj máhtudagájt sáme kultuvrra- ja æládusvidjurij birra, duola dagu luossaguollimis jågåjn ja meran, miehtseæládusájs ja tjoahkkeæládusájs
- sáme giellaguovdátja sihkarasteduvvi
- sáme æjvvalimsaje nanniduvvi, dajna ulmijn mañenagi sjaddat stuoves sáme institusjávnnån.

8. ÁSSKO JA IELLEMVUOJNNO

Vuoŋŋnalis árvo ja ássko le agev læhkám guovdátjin mijá álmuga árggabievven. NSR mielas le dá árvo ájnasa bisodit, gá li oassen mijá sebrudagá vuodos. Friddja ásskomáhttelisvuoda le ulmusjrievtesvuontan. Dájna duogátjiin sihtá NSR dættodit merkahimev dassta gá sebrudahka vaddá sajev sáme iellemvuojnnoárvojda Sámen. NSR sihtá aj gádodit badjelgæhttalimev ulmutjiis ietjálágásj vuojnnoj ásko ja iellemvuojno duogátjis Vuona girikko lij stáhta guhkagiehtan dárojduhttempolitihkan ja le dan láhkáj buktám sáme giela, kultuvra ja árvoj vádnunimev. Vuona girikko le ándagis ádnum dájs mættojs, ja dát girkkov vælggogissan dahká vuosedittjat sidodav vahágahttemav buohttit. NSR vuorddá danen Vuona girikko buktá merkahahtte resursajt sáme girkkoiellemij.

NSR ájggu danen barggat nav vaj:

- oadtjot álgusvattedum iellemvuojnnodehto girjálásjuodav sámij hárráj ja sámegeiellaj, sierraláhkáj mánájda ja nuorajda
- doarjot ásskotevstajt oadtjot báddáj lågådum tjalmedimijda ja boarrásappojda
- sáme iellemvuojnnoárvojt girkkuj tjáhkkidit
- Sáme girkkorádev nannit økonomalásj ja ulmusjlasj resursaj
- iellemvuojnnodehto nuorajbargov ásadit rijkaj rájáj rastá
- arvusmahttet ienep sámijt girikko virgijda
- arvusmahttet teologija ávddánahttemav sáme perspektijvas
- sáme giela ja sálmmadábijt nannit tjoaggulvisiellemin
- ietjá iellemvuojnnoálaldagáj dárbojt guoradallat mánájda ja nuorajda sámegeiellaj.

9. ÁLGGOÁLMMUKAKTISASJBARGGO JA SOLIDARITEHTTA

Sámedigge galggá ietjas bargov nannit nuorttarijkaj, guovllo ja rijkajgasskasasj orgánaj – duola dagu ÁN. Sámedikken galggá liehket njuolgga guovtebelak aktisasjbarggo ietjá álgoálmugij ja sijá ájrrasij. Sámedikke ja Sáme parlamentáralasj ráde baktu galggap ávddánahttet solidaritehtalásj aktisasjbargov ietjá álgoálmugij væráldin. NSR mielas galggá Sámedigge liehket lihtodiddjen ja rijddotjoavdde ietjama sebrudagán ja ietjá almmugij gáktuj.

ÁNa állestjáhkanibme mierredij ragátmáno 13. b. 2007 álgoálmugij rievtesvuoda deklarásjávna. Deklarásjávna guoská stuorra ienepláhkuj værálda rijkaj vidjurijda álgoálmugijda. Deklarásjávna biedjá unnemus standardijt ja ierit ietján álgoálmugij rievtesvuodav iesjmierredibmáj duodas.

NSR arvusmahttem rijkajgasskasasj barggij gehtjaduvvá guovte perspektijvas. Nuorttarijkaj sáme aneduvvi álu vuorbálap dilen viessomin gá ietjá álgoálmuga ietjá sajiis væráldin, gá sáme gehtjaduvvi viessomin jasska dilen vehin vájkkudimmáhttelisvuodaj guovdásj oajválattjaj gáktuj. Nubbe vuojnno le jut sáme li, rijkajgasskasasj prosessaj vájkkudimmáhttelisvuodaj tjadá, máhtti mijáj ietjama dilev buoredit daj vælggogisvuodaj baktu masi Vuodna le tjanádum rijkajgasskasasj lågaj ja konvensjávna gáktuj. NSR ájggu nannit dáv sáme berustimev rijkajgasskasasj bargon sihke organisásjávna ja ietjá álgoálmukparlamentaj aktan ja aktisattjat vuona ja nuorttarijkaj oajválattjaj.

Mij lip akta álmuk, vájku iehpeluondulasj stáhtarájá mijáv juohki. Sáme ruossja bielen iejvviji ietjá, ja álu låsep, hásstalusájt dagu sáme vuona bielen, ja dárbbu le ienep rahtjamijda

sáme álm mugav tjoahkkit. Sámiijn nuorttarijkajn le ávdásvásstádus juohket átsádallamijt ja máhtudagájt sámij ruossja bielen. Sierraláhkáj mij guosská politihkalasj máhtudahkaj ja átsádallamijda ásadittjat institusjávnaht ja politihkalasj orgánajt, ja diehto rijkajgasskasasj prosessajs, lágajs ja konvensjávnahts ma máhtti vájkkudit sámij dilijt. NSR le aj berustime bátte sámij gaskan galggi nanniduvvat, ja dát máhtta dáhpáduvvat almma aktisasj bargo baktu ja njuolgga aktijvuodajn ulmuttij.

Rijkajgasskasasj barggo

Sámedikken ájggu NSR barggat nav vaj:

- o ÁNa deklarásjávnaht álggoálm mugij rievtesvuodaj birra ja ietjá rijkajgasskasj instrumenta hiebaduvvi vuona láhkaj
- o Nuorttarijkaj Sámekonvensjávnaht ratifiseriduvvá nuorttarijkajs
- o Sáme Parlamentarasj Ráde ávdánahteduvvá
- o aktisasj gájk-sáme parlamentajn bargaduvvá
- o aktisasj barggo sámij gaskan divna nielle rijkajn ávdánahteduvvá ja nanniduvvá
- o Sámeráde nanniduvvá dagu paraplyorganisasjávnaht ja NGO ierit ietján lasse ruhtajuollodimij baktu
- o Sámiijn divna nielle rijkajn galggá liehket máhtudahka rijkajgasskasasj lágaj ja konvensjávnaht birra ma njuolgga vájkkudi ietjasa iellemvuoduj ja aeládusielle mij
- o sáme, dagu avta nasjávnaht, li dudálatjt ájrustuvvam rijkajgasskasasj prosessajn ma guosski álggoálm mugij dilijda
- o sáme ruossja bielen Sáme oadtju ásadum sáme politihkalasj avtadagáv mij le dássásasj sáme parlamentajn nuorttarijkajn
- o aktisasjvuoda ja aktisasj barggo álggoálm mugij gaskan Barentzguovlon nanniduvvá doajmme vájkkudimnævoj baktu
- o álggoálm mugaj sihkarasteduvvi Barentzrádáj ájrustuvvamav
- o sámij sadje arktalasj aktisasj barggon nanniduvvá
- o álggoálm mugaj parlamenta sjaddi ájrustit ÁNa stuoves álggoálm mugforumin
- o sierra barggojuogos ásaduvvá álggoálm mugijda ádástuhtedum Nuorttalasj dimensjávnaht mij le aktijvuohatan EU, Islánda, Vuona ja Ruossja gaskan
- o sáme protokolla (3. protokolla) Suoma ja Svieriga EUaj sæbrramsjiehtadusán, árvustaláduvvá EØS-sjiehtadussaj manjen váldeduvvat nav gáktu Sámeriektájjuogos II le oajvadam.